

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут економіки

**ФОРМУВАННЯ І РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ
АГРАРНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
УКРАЇНИ**

Київ 1998

Формування і реструктуризація аграрного ресурсного потенціалу України: Зб. наук. праць / НАН України. Ін-т економіки; Редкол.: А.Е.Юзефович (відп. ред.) та ін. – Київ, 1998. – 128 с.

Досліджуються теоретичні та методологічні засади формування ресурсного потенціалу АПК, сучасний стан сільськогосподарських ресурсів та ефективність їх використання. Значна увага приділена обґрунтуванню принципів та економічного механізму реформування земельних і трудових відносин, проблеми модернізації матеріально-технічної бази переробної промисловості, дослідженню джерел інвестування окремих галузей АПК.

Редакційна колегія

доктор економічних наук, професор А.Е.Юзефович (відповідальний редактор), кандидат економічних наук Н.М.Скурська, кандидат економічних наук О.Л.Попова, К.Я.Тамарова (відповідальний секретар).

Рецензенти:

член-кореспондент УААН, доктор економічних наук Б.Й.Пасхавер, кандидати економічних наук В.Я.Плонський, О.В.Шубравська

Затверджено до друку вченою радою Інституту економіки НАН України.

ISBN 966-02-0432-9 © Інститут економіки НАН України, 1998.

ЗМІСТ

Озефович А.І. Передмова.....	4
Грегобчук В.М. Економічні проблеми відтворення та раціонального використання ресурсного потенціалу АПК.....	6
Скурська Н.М. Реформування земельних і трудових відносин в аграрній сфері (основні принципи і економічний механізм).....	20
Юрченко А.Д., Кулик В.М. Реформування земельних відносин в АПК: наслідки і перспективи.....	50
Борщевський П.П., Нижник О.М. Ефективність продовольчого використання земельних ресурсів.....	62
Песцова О.С. Ринок землі: специфіка, принципи, завдання та функції.....	69
Крисанов Д.Ф. Переробна сфера АПК в умовах ринкової трансформації національної економіки.....	81
Попова О.Л. Зайнятість в особистому сільському господарстві..	89
Антоненко Л.О., Сидорчук Н.І. Відтворення і підвищення ефективності потенціалу молочного продовольчого підкомплексу.....	93
Тураєв Ю.В. Потенційні джерела інвестування галузей АПК України.....	105
Залевський В.І. Формування нових суб'єктів господарювання на приватній основі.....	110
Тютюнник С.В. Тенденції формування та ефективність використання ресурсного потенціалу зернової галузі України.....	118

посівних площ в Україні становить 230-250 грн./га) (3, 11).

Такі випадки дискредитують приватно-орендні підприємства зокрема, і ринкові перетворення загалом. Вони підвищують соціальну напругу серед і так доведеного до відчаю селянства. Необхідне термінове введення в дію закону "Про оренду землі". Обласні та районні управління сільського господарства повинні відстоювати від імені держави інтереси орендодавців. Для недопущення масового обезземелення селян у процесі функціонування приватно-орендних підприємств, потрібно передбачити законодавче обмеження розмірів земельної власності.

Отже, створення приватно-орендних підприємств останнім часом майже в усіх регіонах України дає підстави стверджувати, що в перехідний період ця форма господарювання набуде широкого розвитку, за умови належного законодавчого забезпечення. Приватно-орендні підприємства слід розглядати як перехідну форму реструктуризації КСП, на базі якої згодом сформуються великі приватні фермерські та кооперативні господарства (4, 148).

1. Проект Закону України "Про приватно-орендне підприємство". // Наш час. – 15 листопада 1996 р. – № 44-45(234-235). - С.4.

2. КСП пішло в оренду до фермера // Сільські вісті. – 18 вересня 1997 р. – № 112 (16557). - С. 1.

3. Як організують оренду сільськогосподарських земель // Сільське господарство реформується. Вісник проєкту паювання сільськогосподарських земель. – Київ. – 1997. – № 4. – 14 с.

4. Село: сучасна політика і стратегія розвитку./ За ред. Л. Шепотько. - Київ: Інститут економіки НАН України. – 1997 р. – 329 с.

С.В. ТЮТЮННИК

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

*Досліджені тенденції розвитку зернового господарства
та формування ресурсного потенціалу зерновиробництва.*

• ISBN 966-02-0432-9 Формування і реструктуризація аграрного ресурсного потенціалу України. Київ, 1998.

© С.В.Тютюнник, 1998.

Зернове господарство - провідна галузь аграрного сектора економіки України, від якої залежить добробут народу, стан національної продовольчої безпеки, експортні можливості держави.

Ресурсний потенціал агропромислового і, зокрема, зернопродуктового комплексу належить до одного з найпотужніших у світі. Україна володіє 41,8 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких 33,2 млн. га - рілля, що становить 0,9 % і 2,5 % відповідних площ у світі. За рівнем забезпеченості високопродуктивними орними землями Україна у 2,7 раза перевищує середньосвітовий показник, поступаючись лише Канаді, Росії та США (1).

Характерною особливістю і перевагою сільського господарства держави є зосередження на її території 27 % світових запасів чорноземів, що засвідчує високі потенціальні можливості ефективного розвитку аграрного виробництва. Проте висока розораність земель сільськогосподарського призначення (79,3 %), що майже в три рази перевищує аналогічний середньосвітовий показник (27,8%), орієнтація на техногенно-екстенсивний розвиток землеробства, недостатня увага до екологічних проблем галузі протягом останніх десятиліть значно посилили процеси деградації земель, призвели до забруднення і порушення сталості агроландшафтів, зростання природо- і енергоємності сільськогосподарської продукції. Про кризовий екологічний стан земельного фонду України свідчать дані про деградацію орних земель: 30% з них - еродовані, 51% - дефляційнонебезпечні, понад 30% - мають підвищену кислотність, 12% - солонцюваті і засолені ґрунти. За розрахунками вчених, на еродованих землях щорічний недобір продукції у зерновому еквіваленті становить 8-9 млн.т, або близько 20% (2). У зв'язку з загрозливими масштабами деградації земель вивчається можливість виведення з активного сільськогосподарського обороту за різними оцінками 3-12 млн. га орних земель.

Україні належить помітне місце у світовому виробництві зерна, що протягом 1990-1995 рр. становило 1,9-2 млрд.т. Зокрема, в 1990 р. частка України у зібраній площі зернових і зернобобових культур становила 1,9 %, а у валовому зборі - 2,5 %. Проте в 1995р. ці питомі показники зменшилися відповідно до 1,8 і 1,7 %. Такі динамічні і структурні зрушення пояснюються тим, що в 1995 р. порівняно з 1990 р. урожайність зернових і зернобобових культур в Україні зменшилась на 30,8 % (з 35,1 до 24,3 ц з 1 га), в той час як середньосвітовий показник за цей період знизився лише на 2,7 % (з 28,2 до 25,5 ц з 1 га). Якщо протягом 1990-1994 рр. урожайність

зернових і зернобобових культур в Україні перевищувала середньосвітовий рівень на 1,9-3,4 %, то в 1995 р. вона була нижчою на 4,3 %. За показником виробництва зерна на душу населення Україна у 1990 р. посідала 6 місце серед країн світу (після Канади, Данії, США, Угорщини, Франції). Середньосвітовий рівень цього показника у 1990-1995 рр. був практично стабільним (341,5-383,3 кг), в Україні ж він зменшився за аналогічний період з 983 до 658,5 кг, або на третину.

Розглянемо структурно-динамічні тенденції в розвитку зернового господарства України (табл. 1, 2).

З початку 90-х років на фоні загальнодержавної економічної кризи у найскрутнішому становищі опинився аграрний сектор в цілому і зернова галузь зокрема. Якщо у 1976-1990 рр. зростання виробництва зерна становило щорічно близько 0,6 млн.т, то у 1991-1996 рр. спостерігається негативна динаміка валових зборів. У середньому за 1991-1995 рр. виробництво зерна становило 38,4 млн.т, що на 18,9 % менше проти рівня 1986-1990 рр. Така зміна зумовлена скороченням зібраної площі зернових і зернобобових культур на 9,2% і зниженням урожайності на 10,1 %. У 1996 р. показники валового збору зерна (24,5 млн. т) і урожайності (19,6 ц з 1 га) відповідали рівню 40-60-х років.

Негативна динаміка валових зборів зернових і зернобобових культур призвела до відносного зниження ролі зернової галузі в економіці сільськогосподарських підприємств. Якщо у 1990 р. питома вага зерна у валовій продукції сільського господарства становила 12,1%, 1991-1995 рр. - 12,0%, то у 1996 р. - лише 10,0%, а у валовій продукції рослинництва - відповідно 27,0; 25,0 і 19,4%. Однак зерно залишається основним видом продукції у формуванні виручки і прибутку сільських товаровиробників.

Аналіз структурних зрушень у зерновій галузі свідчить про тенденцію до зниження частки господарств суспільного сектора. У 1996 р. вона становила 89,3% у зібраній площі і 88,4% у валовому зборі. У приватному ж секторі зерновиробництво, навпаки, поступово розширюється. За період 1990-1996 рр. в особистих підсобних і селянських (фермерських) господарствах зібрана площа і валовий збір зернових і зернобобових культур зросли відповідно у 3,3 і 2,0 рази. У 1996 р. урожайність в особистих підсобних господарствах населення (23,9 ц з 1 га) перевищила рівень урожайності в суспільному секторі (19,5 ц з 1 га) на 22,6 %. Селянські (фермерські) господарства у 1996 р. вирощували зернові культури на площі 283,4 тис.га і при урожайності 11,6 ц з 1 га

Таблиця 1

Динаміка розвитку зерновиробництва в Україні (всі категорії господарств)

Роки	Посівна площа, тис. га	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір після доробки, тис. т	Урожайність, ц з 1 га зібраної площі	Продаж заготівельним організаціям	
					тис. т	% до валового збору
1980	16473	16279	36625	22,5	11369	31,0
1981-1985	16172	16036	37881	23,6	13367	35,3
1985	16077	16064	38899	24,2	14138	36,3
1986-1990	15525	15486	47431	30,6	16747	35,3
1990	14583	14522	51009	35,1	15406	30,2
1991-1995	14111	13964	38452	27,5	10800	28,1
1991	14671	14571	38674	26,5	11494	29,7
1992	13903	13816	38537	27,9	11071	28,7
1993	14304	14224	45623	32,1	14398	31,6
1994	13527	13244	35497	26,8	10996	31,0
1995	14152	13963	33930	24,3	6043	17,8
1996	13248	12506	24571	19,6	4348	17,7

Таблиця 2

Основні параметри виробництва зернових і зернобобових культур в Україні по категоріях господарств

ПОКАЗНИКИ	Періоди, роки					1996р. в % до 1990р
	1986- 1990	1990	1991- 1995	1995	1996	
Зібрана площа, тис.га:						
Всі категорії господарств	15486	14522	13964	13963	12506	86,1
у тому числі:						
суспільний сектор	15078	14118	13043	12636	11166	79,1
% до підсумку	97,4	97,2	93,4	90,5	89,3	x
приватний сектор	408	404	921	1327	1340	331,7
% до підсумку	2,6	2,8	6,6	9,5	10,7	x
з нього:						
особисті підсобні господарства населення, включаючи орендарів	408	404	721	983	1057	259,1
% до підсумку	2,6	2,8	5,2	7,0	8,5	x
селянські(фермерські) господарства	0,0	0,0	200	344	283	-
% до підсумку	-	-	1,4	2,5	2,2	x
Валовий збір, тис. т :						
Всі категорії господарств	47431	51009	38452	33930	24571	48,2
у тому числі:						
суспільний сектор	46039	49564	35908	30675	21721	43,8
% до підсумку	97,1	97,2	93,4	90,4	88,4	x
приватний сектор	1392	1445	2544	3255	2850	197,2
% до підсумку	2,9	2,3	6,6	9,6	11,6	x
з нього:						
особисті підсобні господарства населення, включаючи орендарів	1392	1445	2185	2747	2521	174,5
% до підсумку	2,9	2,8	5,7	8,1	10,3	x
селянські (фермерські) господарства	0,0	0,0	359	508	329	-
% до підсумку	-	-	0,9	1,5	1,3	x
Урожайність, ц з 1 га :						
Всі категорії господарств	30,6	35,1	27,5	24,3	19,6	55,8
у тому числі:						
суспільний сектор	30,6	35,1	27,5	24,3	19,5	55,6
приватний сектор	34,1	35,8	27,6	24,5	21,3	59,5
з нього:						
особисті підсобні господарства населення, включаючи орендарів	34,1	35,8	30,3	28,0	23,9	68,8
селянські (фермерські) господарства	-	-	18,0	14,7	11,6	x

виробили 329,2 тис. т зерна, або 1,3 % валового збору по всіх формах господарювання.

Становлення ринку в аграрному секторі України супроводжується істотними змінами структури реалізації сільськогосподарської продукції за маркетинговими каналами. Зокрема, частка заготівельних організацій у структурі реалізації зерна господарствами суспільного сектора зменшилась протягом 1990-1996 рр. з 84 до 36%, натомість зросла питома вага реалізації населенню (з 13 до 26%) і на ринку (з 3 до 20%) (3). Такі структурні зрушення призвели до зменшення питомої ваги державних закупівель у валовому зборі зерна з 30,2% у 1990 р. до 17,7% у 1996 р. За бартерними угодами сільськогосподарські підприємства у 1996 р. реалізували 2,3 млн. т зерна, або 18% від загального обсягу продажу. Середня ціна 1 т зерна, реалізованого за бартером, становила 173,7 грн., тоді як державним заготівельним організаціям зерно продавалось за середньою ціною 220 грн. за 1 т. Отже, недоотримана сума виручки становила близько 106 млн. грн.

Науковими дослідженнями виявлені негативні тенденції у розвитку зерновиробництва в Україні у 90-х роках. Серед них: нестабільність валових зборів і ринкових ресурсів зерна по роках, що проявляється в істотній варіації урожайності, скорочення посівних площ під зерновими культурами, недосконалість структури зерновиробництва, істотне погіршення якості зерна, зниження інтенсивності і техніко-технологічного рівня галузі, повільне формування інфраструктури ринку зерна. Все це негативно впливає на економіку зернової галузі, знижує ефективність використання її ресурсного потенціалу. За існуючими оцінками, біокліматичний потенціал сільського господарства держави використовується на 35-40%, фактичні показники урожайності нижчі від потенціального рівня районів в Україні сортів у 2-2,5 раза.

Розглянемо тенденції формування ресурсного потенціалу зерновиробництва за показниками матеріально-технічного забезпечення сільського господарства. (табл. 3).

Збільшення виробництва зерна за рахунок підвищення віддачі посівного гектара зернових культур не можливе без істотного поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Враховуючи те, що фізичний знос основних засобів коливається в межах 50-75 %, матеріально-технічна база сільського господарства потребує оновлення та модернізації на світовому технічному та технологічному рівнях.

Таблиця 3

Показники матеріально-технічного забезпечення сільського господарства України (суспільний сектор)*

Показники	Роки		1996р. в % до 1990р.
	1990	1996	
Наявність техніки:	452,8	383,1	84,6
Трактори, тис. шт.	15,8	13,4	84,8
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	161,9	137,8	85,1
Плуги тракторні, тис. шт.	5,3	4,6	86,8
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	255,8	192,4	75,2
Культиватори, тис. шт.	8,3	6,2	74,7
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.			
Машини для внесення в ґрунт органічних добрив, тис. шт.	57,2	39,0	68,2
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	2,2	1,3	59,1
Машини для хімічного захисту рослин, тис. шт.	54,5	35,9	65,9
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	1,8	1,1	61,1
Сівалки зернові, тис. шт.	138,5	101,6	74,4
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	8,7	7,7	88,5
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	105,8	81,7	77,2
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	8,0	7,3	91,3
Жатки валкові, тис. шт.	68,5	53,1	77,5
у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	5,2	4,7	90,4
Поставка техніки, тис. шт.:			
Трактори	41,9	5,45	13,0
Плуги	36,0	3,42	9,5
Культиватори	31,3	0,94	3,0
Сівалки	22,9	1,48	6,5
Комбайни зернозбиральні	9,0	0,78	8,7
Жатки	12,4	0,79	6,4
Надходження нафтопродуктів, тис. т :			
Дизпаливо	5371,4	3013,5	56,1
Бензин	2897,3	1230,7	42,5
Виробництво мінеральних добрив (у перерахунку на 100% діючої речовини), тис. т	4815	2449	50,9
у тому числі:			
азотні	3022	2083	68,9
фосфорні	1648	327	19,8
калійні	143	39	27,3
Виробництво хімічних засобів захисту рослин (у 100%-ному обчисленні по діючій речовині), тис. т	50,5	4,6	9,1
Внесено органічних добрив:			
Всього, млн. т	257,1	80,6	31,3
на 1 га посівної площі, т	8,6	3,2	37,2
Внесено мінеральних добрив (діючої речовини):			
всього, тис. т	4241,4	524,4	12,4
на 1 га посівної площі, кг	141	21	14,9
Пісування солонцевих ґрунтів, тис. га	303,5	7,9	2,6
Вапнування кислих ґрунтів, тис. га	1439,2	123,2	8,6

* Агропромислове виробництво: стан і тенденції (1990-1997). - К: ІАЕ

Однак протягом 90-х років через низьку платоспроможність сільських товаровиробників, дефіцит ресурсів і надмірно високі ціни на них різко уповільнились темпи технічного переоснащення галузі. У 1996 р. порівняно з 1990 р. обсяги поставок різних видів техніки скоротились у 8 - 50 разів. Значно зросла зношеність парку тракторів, комбайнів, вантажних автомобілів. Протягом 1990-1996рр. кількість тракторів зменшилась на 15,4%, сівалок зернових - на 25,6%, зернозбиральних комбайнів - на 22,8%. За даними Міністерства АПК України, у 1997 р. забезпеченість товаровиробників тракторами становила 75,1%, у тому числі без машин, що відпрацювали амортизаційний строк - 31%, зернозбиральними комбайнами з пропускною здатністю 8-9 кг/сек («ДОН»- 1500, «Славутич», «Лан» та ін.) - відповідно 40,7 і 18,8%, сівалками - відповідно 106,6 і 47,9% (4, с. 53). Внаслідок фізичного і морального зносу в процесі сільськогосподарського виробництва використовується лише 50% наявної техніки.

Більшість видів вітчизняних машин за якісними показниками поступається кращим іноземним зразкам. Наприклад, через технічну недосконалість сівалок в Україні висівають по 200-300 кг насіння зернових культур на гектар, тоді як у США, Франції та Великобританії - по 70-90кг. Підвищені норми висіву призводять до втрати майже 1,5 млн. т посівного матеріалу (5,с.252). Недостатньо випускається машин і обладнання, що відповідають вимогам екологобезпечних інтенсивних технологій.

В останні роки значно погіршився стан комбайнового парку. На початок 1996 р. середній строк експлуатації зернозбиральних комбайнів становив 7,5 років, більше половини з них відпрацювали амортизаційні строки. За розрахунками, для забезпечення технологічної потреби необхідно щорічно закуповувати разом із власним виробництвом 3-5 тис. машин (5, с.253). Проте через відсутність коштів у сільськогосподарських товаровиробників можливості придбання нової техніки дуже обмежені. У 1996 р. тільки 5,7 тис. господарств, або 46% були прибутковими. Вони отримали 560 млн. грн. прибутку, що становить у середньому 98 тис. грн. на господарство. Таких коштів вистачить на купівлю 4 сівалок, або одного трактора, або 1/3 сучасного комбайна (6). Тому заслуговує на увагу і поширення досвіду створення на акціонерній основі машинно-технологічних станцій, прокатних пунктів, збиральнотранспортних загонів.

Зниження урожайності зернових і зернобобових культур в останні роки відбувається на фоні зведення до мінімуму

агрохімічного забезпечення галузі. У 1996 р. у розрахунку на 1 га посівної площі внесено лише 3,2 т органічних і 21 кг мінеральних добрив, що майже порівняно з 1990 р. у 2,7 і 6,7 раза (відповідно 8,6 т і 141 кг). Співвідношення між елементами живлення мінеральних добрив погіршилось від 1:0,73:0,66 до 1:0,27:0,13 (4, с. 90-92). У 1990 р., коли була одержана рекордна урожайність зернових культур, на 1 га посівної площі вносилося 150 кг мінеральних добрив, у тому числі під озиму пшеницю – 180 кг, кукурудзу на зерно – 200 кг. До середини 90-х років внесення мінеральних добрив під усі зернові культури скоротилось на 48,5%, у тому числі під озиму пшеницю – на 33,6%, кукурудзу на зерно – на 57,2%; внаслідок скорочення поголів'я худоби внесення органічних добрив зменшилось відповідно на 30,8%, 12,5 і 44% (7).

В Україні понад 9 млн. га орних земель мають кислу реакцію ґрунту, 2,8 млн. га – засолені та солонцюваті. Для підвищення їх родючості необхідно щорічно вносити вапнякові матеріали на площу 1,9 млн. га і гіпсові – на 0,3 млн. га. Фактично ж у 1996 р. ці роботи проводились на площі відповідно 123,2 і 7,9 тис. га, що становить 6,5 і 2,6% від технологічної потреби. Протягом 1990-1996 рр. площі хімічної меліорації зменшились в 11-38 разів.

У цілому різке погіршення ресурсного забезпечення сільського господарства проявляється у зменшенні енергетичних потужностей, зниженні показників енерго- та електрозабезпеченості, енерго- та електроозброєності. Наприклад, у 1996 р. порівняно з 1991 р. електроозброєність праці зменшилась з 3627 до 2716 кіловат-годин, або на 25,1%. За наведеними показниками, аграрний сектор України поступається розвиненим країнам у 2-5 разів.

Основною причиною катастрофічного погіршення стану матеріально-технічної бази сільського господарства є низька платоспроможність аграрних товаровиробників внаслідок диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Протягом 1991-1997 рр. ціни на матеріально-технічні ресурси промислового походження, що споживаються сільським господарством, зросли у 313,5 тис. разів, а ціни реалізації сільськогосподарської продукції заготівельним організаціям – у 62,6 тис. разів (4, с. 56). Отже, паритет цін порушився не на користь сільського господарства в 5 разів. Як наслідок, аграрне виробництво неспроможне відшкодувати технологічні витрати у необхідних розмірах.

Протягом 1991-1995 рр. ціни на зерно зросли у 39,6 тис. разів, а на трактори та сільськогосподарські машини, мінеральні добрива, нафтопродукти відповідно - у 210, 360, 715 тис. разів. Тобто темпи зростання цін на матеріально - технічні ресурси у 5,3-18,1 разів були вищі від темпу зростання цін на зерно. Станом на 1.01.1991 р. для придбання трактора ЮМЗ необхідно було продати 71 т пшениці, зернозбирального комбайна ДОН-1500 - 176 т, 1 т бензину - 0,7 т зерна. На 1.01.1996 р. ціна техніки зросла відповідно до 123, 1323 і 2,3 т, або в 1,7-7,5 разів (8, с. 44, 49, 51).

Аналіз структурних змін витрат на виробництво сільськогосподарської продукції показує, що у 1995 р. порівняно з 1991 р. частка вартості покупних матеріальних ресурсів збільшилась з 22,3 до 62,6 %, у тому числі витрат на нафтопродукти з 2,4 до 11,7 %, електроенергію - з 0,7 до 8,3 %, корми покупні - з 7,4 до 9,2 %, міндобрива - з 3,5 до 8,8 %. Одночасно відбувається зменшення частки вартості матеріальних ресурсів власного виробництва: насіння - з 4,9 до 1,0 %, кормів - з 16,5 до 3,3 %; а також оплати праці - з 36,4 до 14,0 % (8, с. 53). При цьому зростання частки матеріальних витрат (з 46,0 до 67,4 %) відбувається виключно за рахунок цінового фактора при скороченні придбання господарствами матеріально-технічних ресурсів, що супроводжується порушенням технології, погіршенням якості і оптимальних строків виконаних робіт.

Результати групування областей України показують, що урожайність зернових і зернобобових культур визначається, насамперед, рівнем ресурсного забезпечення галузі (табл. 4). В областях, що відносяться до третьої групи, середня урожайність (24,1 ц з 1 га зібраної площі) перевищує аналогічний показник областей першої групи (16,1 ц з 1 га) на 50,3 %; відповідно рівень фондозабезпеченості вищий на 33,8 %, енергозабезпеченості - на 39,6 %, забезпеченості тракторами і зернозбиральними комбайнами - на 35,3 і 8,6 %. Незважаючи на дуже низькі питомі показники внесення органічних і мінеральних добрив в усіх групах областей, простежується чітка залежність урожайності зернових і зернобобових культур від рівня агрохімічного забезпечення.

З 9 регіонів першої групи 6 відносяться до степової зони (Автономна Республіка Крим, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області), в той час як третя група представлена переважно областями зони Лісостепу, а саме 7 із 8 (Вінницька, Київська, Полтавська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька). Такий розподіл свідчить про регіональні відмінності у

формуванні ресурсного потенціалу зернової галузі та ефективності його використання на користь господарств Лісостепу.

Таблиця 4

Залежність урожайності зернових і зернобобових культур від рівня ресурсозабезпеченості зернової галузі в областях України*

Показники	Групи областей за урожайністю, ц з 1 га зібраної площі			у середньому
	до 18,0	18,0-22,0	понад 22,0	
Кількість областей	9	8	8	25
Урожайність, ц з 1 га	16,1	19,6	24,2	19,5
Фондозабезпеченість (на 1 га сільгоспугідь), грн.	3091	3465	4135	3466
Енергозабезпеченість (на 100 га ріллі), к.с.	412	468	575	472
Наявність тракторів у розрахунку на 1000 га ріллі, шт.	11,9	12,6	16,1	13,4
Наявність зернозбиральних комбайнів у розрахунку на 1000 га посіву, шт.	7,0	7,3	7,6	7,3
Внесено у розрахунку на 1 га ріллі органічних добрив, т	1,6	2,8	4,7	2,8
мінеральних добрив (діючої речовини), кг	12,8	18,5	26,2	18,1

* Розраховано за даними: Сільське господарство України: Стат. збірник /Державний комітет статистики України./-Київ, 1997; Агропромислове виробництво: стан і тенденції (1990-1997). - К: ІАЕ УААН, 1997.

Головною складовою аграрного ресурсного потенціалу виступають земельні угіддя, якісні відмінності яких значною мірою впливають на результативність та ефективність господарювання. Пропонуємо методичну схему визначення ефективності зерновиробництва з урахуванням вартісної оцінки землі за показниками скоригованої урожайності і виробництва зерна на 1000 грн. грошової оцінки ріллі (табл. 5).

Застосування поправочного коефіцієнта, визначеного за грошовою оцінкою ріллі, дозволяє об'єктивніше порівнювати ефективність використання ресурсного потенціалу

зерновиробництва в регіонах України. Так, у середньому за 1994-1996 рр. вирівняна урожайність була найвищою в зоні Полісся (27,5 ц з 1 га), далі Лісостеп (25,3 ц з 1 га), а найнижчою - в степовій зоні (21,3 ц з 1 га). Серед областей, що займають перші 10 місць за

Таблиця 5

Ефективність зерновиробництва в областях України з урахуванням грошової оцінки ріллі (1994-1996 рр.)

Адміністративні утворення	Урожай- ність, ц з 1 га зібраної площі	Грошова оцінка 1 га ріллі, грн.	Попра- вочний коєфі- цієнт	Скори- гована урожай- ність, ц з 1 га	Міс- це	Виробни- цтво зерна на 1000 грн. грошової оцінки ріллі, кг	Міс- це
Автономна республіка Крим	22,1	4387	1,175	18,81	25	211	22
Кіровоградська	23,9	3811	1,021	23,41	17	248	17
Дніпропетровська	23,6	3862	1,034	22,82	18	248	18
Запорізька	21,3	4018	1,078	19,80	24	182	25
Одеська	17,8	3338	0,394	19,91	22	217	21
Миколаївська	20,2	3130	0,838	24,11	12	253	16
Херсонська	21,9	4108	1,100	19,91	23	208	23
Донецька	23,6	4138	1,108	21,30	20	204	24
Луганська	17,9	3149	0,843	21,23	21	227	20
Степ	21,4	3761	1,007	21,25	х	221	х
Вінницька	27,4	3927	1,052	26,05	8	312	4
Київська	28,1	3796	1,017	27,63	7	285	10
Черкаська	30,1	4727	1,268	23,78	16	270	13
Полтавська	26,4	4121	1,104	23,91	15	269	14
Харківська	23,6	3860	1,034	22,82	19	231	19
Сумська	22,9	3494	0,936	24,47	11	297	8
Хмельницька	28,5	4096	1,097	25,98	9	304	7
Тернопільська	29,7	3768	1,009	29,44	6	337	2
Чернівецька	32,0	4038	1,081	29,60	4	311	5
Лісостеп	26,9	3977	1,065	25,26	х	317	х
Чернігівська	18,6	2900	0,777	23,94	13	281	11
Житомирська	21,6	2444	0,655	32,98	2	332	3
Рівненська	23,9	3729	0,999	23,92	14	277	12
Волинська	23,3	3555	0,952	24,47	10	286	9
Львівська	26,7	3181	0,847	31,52	3	308	6
Івано-Франківська	26,8	3392	0,908	29,52	5	269	15
Закарпатська	32,1	3115	0,834	38,49	1	344	1
Полісся	22,6	3065	0,821	27,53	х	295	х
Україна	23,7	3734	1,000	23,7	х	255	х

вирівняною урожайністю, по 5 відносяться до зон Полісся і Лісостепу. Виробництво зерна на 1000 грн. грошової оцінки ріллі відображає, з одного боку, ефективність використання потенціалу галузі, а з іншого - рівень концентрації зерновиробництва в областях і регіонах. Розрахунки свідчать, що в зоні Лісостепу (317 кг) воно перевищує значення в зонах Полісся (295 кг) і Степу (221 кг) відповідно на 7,5 і 43,4 %. Доведення виробництва зерна на 1000 грн. грошової оцінки ріллі в зоні Степу до середньодержавного рівня дозволило б отримати 2 млн. т зерна, а до рівня зони Лісостепу - близько 5,6 млн. т.

Таким чином, ефективний розвиток зернопродуктового комплексу передбачає здійснення у складі державної програми «Зерно України» системи техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів щодо збільшення і здешевлення виробництва високоякісного кінцевого продукту для повного задоволення внутрішніх продовольчих і сировинних потреб, підвищення конкурентоспроможності продукції зернової галузі на світовому ринку.

1. Сільське господарство України: Стат. збірник / Державний комітет статистики України / - Київ, 1997. - С.181-184.

2. Агропромислове виробництво України: стан і тенденції (1990-1997). - К: ІАЕ УААН. - С.172

3. Юрчишин В. Сільське господарство України в порівнянні з іншими країнами (короткий аналітичний огляд) / ІАЕ УААН. - Київ, 1997. - С. 13.

4. Прейгер Д. Оптимізація структури сільськогосподарського землекористування // Економіка України. - 1996. - № 7. - С. 63-64.

5. Сільське господарство України: Стат. збірник / Державний комітет статистики України / - Київ, 1997. - С.32.

6. Агропромислове виробництво: стан і тенденції (1990-1997). - К: ІАЕ УААН, 1997. - С. 53, 56, 90-92.

7. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України. - К.: НВАТ «Агроінком», 1997. - С. 252,253.

8. Саблук П. Зерновий ринок України: проблеми і перспективи // Економіка України. - 1997. - № 5. - С.11.

9. Ринок продовольства / За ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка. - К.: ІАЕ УААН, 1996. - С.32.

10. Аналіз формування цінового механізму АПК України в умовах переходу до ринку (1991-1995 рр) // ІАЕ УААН. - К., 1997. - С.44, 49, 51, 53.